

Nefndasvið Alþingis
Austurstræti 8-10
150 Reykjavík
nefndasvid@althingi.is

Reykjavík, 7. júlí 2009

Umsögn Hagsmunasamtaka heimilanna (HH)

Tillaga til þingsályktunar, þingskjal 147- 116. mál Um ráðgjafastofu fyrirtækja í greiðsluörðugleikum

Hagsmunasamtök heimilanna vilja byrja á að þakka sýnt traust til að veita Efnahags- og skattanefnd umsögn um ályktunina.

Meginefni ályktunarinnar er tillaga um stofnun ráðgjafastofu fyrirtækja í greiðsluörðugleikum, er starfi með svipuðum hætti og ráðgjafastofa heimilanna, að fyrirmynd sambærilegrar stuðningsþjónustu víða í löndum Evrópu.

Hagsmunasamtök heimilanna benda á að skuldastaða atvinnulífsins hefur þrefaldast frá árinu 2004, frá því að bankarnir hófu „útrás“ sína og í lok 2008 voru um 70% af skuldum atvinnulífsins gengistryggðar eða beinar erlendar skuldir. Ljóst er að tekjur atvinnulífsins eru að töluverðu leiti í annarri mynt, en þó engan veginn í samræmi við hátt hlutfall gengistryggðra skulda atvinnulífsins. Telja samtökin ljóst að atvinnulífið telji sig ekki hafa ráð á innlenda verðtryggða lánakerfinu, hafi hafnað því og hafi leitað einhliða í annað kerfi sem það mat viðráðanlegra, í æ meiri mæli undanfarin ár. Gríðarleg og aukin skuldsetning atvinnulífsins á útrásartíma bankanna hlýtur að vera eigið rannsóknar- og umfjöllunarefni, en hefur óneytanlega áhrif á stöðu og möguleika atvinnulífsins í dag.

Ráðgjafastofa heimilanna er, nú eftir eflingu þjónustunnar, að megninu til mönnum starfsfólki úr fjármálageiranum sem gætir einna helst hagsmuna fjármálakerfisins í að finna úrræði sem gera lántakendum kleift að taka á sig stökkbreytta hækkun höfuðstóla þeirra skuldbindinga sem upphaflega var samið um, þannig að útlánatap fjármálastofnana verði lágmarkað. Það er hrein blekking að um sé að ræða hagsmunagæslu lántakenda.

Fjármögnunarkostnaður atvinnulífsins, á verðtryggðum kjörum er alls óviðunandi, enda er atvinnulífið og meðvitað um æ umfangsmeiri samkeppni við erlenda markaði, bæði gagnvart neytendum og einnig í þjónustu og viðskiptum fyrirtækja á milli. Þannig var á sínum tíma háð verðstríð um smásöluvörur, þegar fjölskyldur landsins höfnuðu innlendri álagningu og streymdu úr landi í helgarferðir til verslunar. Undanfarin ár hefur hvert vígið fallið á fætur öðru, þar sem neytendur hafa hafið eigin innflutning á bílum, húsbúnaði, tækjum, afþreyingu, osfrv., eða sótt annað eftir þjónustu, viðskiptum, lækninga og menntun. Atvinnulífið sjálf hefur einnig verið í beinni samkeppni við erlenda markaði, þar sem flugfélög og skipafélög manna áhafnir með erlendu vinnuafli, fjármagna sig erlendis, kaupa búnað og kost erlendis, jafnvel heilu húsin hafa undanfarin ár verð flutt heil til landsins. Á allra síðustu árum var jafnvel veitingahúsageirinn í beinni samkeppni við sambærilegan rekstur í nágrannaríkjunum. Ferðaþjónustan er einnig í beinni samkeppni við aðra markaði, bæði um innlenda og erlenda ferðamenn. Það sama á við iðnaðinn, sjávarútveginn og landbúnað. Mikil áhersla undanfarin ár á fjármálastarfsemi hefur haft gríðarleg áhrif á sveiflur á skráningu krónunnar, sem beint sjónum margra fyrirtækja að gengishagnaði umfram afkomu hefðbundins rekstrar. Áhersla á aukið sjóðstreymi og skammtímahagnað fjármálastofnana, sem hefur tekið sér beina

samkeppnisstöðu við aðrar greinar atvinnulífsins, hefur í raun grafið undan eiginlegri fjármunamyndandi, virðisaukandi og gjaldeyrisþessandi atvinnustarfsemi í landinu.

Ráðgjafastofa fyrirtækja er sjálfsagt þarfaping, sem stuðningur við atvinnulífið í þrengingum, að þeim forsendum gefnum að ráðgjöfin snúist um fyrirtækin sjálf, en ekki hagsmuni fjármálafyrirtækja.

Það þarf þó mun meira til að skapa skilyrði til endurreisnar atvinnulífsins. Slík þjónusta mun td. ekki snúa ofan af síharðnandi alþjóðlegri samkeppni, ferðamöguleikum og tækni. Ljóst er að jafna verður lána og rekstrarkjör fyrirtækja og heimila gagnvart þeim kjörum sem almennt tíðkast í nágrannalöndum okkar. Grafalvarleg skuldastaða heimilanna mun gera uppbyggingu atvinnulífsins mjög erfitt fyrir, þar sem kaupmáttur fer hratt þverrandi, greiðslugeta veðskulda heimilanna er í á tæpasta vaði og veðrymi til nýrra fjárskuldbindinga er í sögulegu lámarki. Vegna hás hlutfalls verðtryggðra veðskulda heimilanna mun sú staða eingöngu versna á komandi misserum, nema gripið verði til tafarlausra leiðréttandi aðgerða, til að skapa atvinnulífinu uppbyggilegan heimamarkað. Versni skilyrði enn frekar eykst hættan á að stór endamarkaður atvinnulífsins (heimilin) gefi sig, sem muni þrengja verulega að þjónustukeðju fyrirtækjanna. Verði ekki tekið á skuldastöðu heimilanna óttast samtökin að það muni einnig skila sér í gríðarlegum verðbólguþrýstingi vegna launakrafna í beinu framhaldi kreppunnar, sem mun gera samkeppnisstöðu og rekstrarskilyrði atvinnulífsins enn erfiðar fyrir. Einnig er hættu á landflótta bæði heimila og fyrirtækja vegna slæmra skilyrða.

Einnig verður að breyta áherslum í starfsemi fjármálafyrirtækja, gera þau meðábyrg fyrir efnahagsstöðugleika og að raunverulegum bakhjörslum atvinnulífs og heimila.

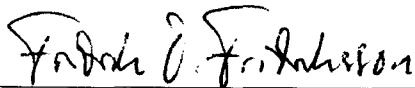
Hagsmunasamtök heimilanna telja sýnt að bein tengsl eru milli fjárhagslegar þróunar heimilanna rekstrarskilyrða atvinnulífsins. Tafarlaus endurskoðun á verðtryggðra lánakerfinu er lykilatriði í aðgerðum til endurreisnar samfélagsins, bæði fyrir heimilin og atvinnulífið.

Stjórn samtakanna bendir á að allar 4 grunnstoðir samfélagsins; þ.e. heimilin, atvinnulífið, fjármálakerfið og hið opinbera verði að komast í gegnum þessar hremmingar og því verði að meta áhrif boðaðra efnahagsaðgerða á allar stoðirnar, bæði til skemmri og lengri tíma.

Með umsögn þessari eru fylgiskjöl sem skýra áherslu- og sáttarsjónarmið samtakanna í málefnum heimilanna, auk greina sem setja stöðu heimilanna í skýrara ljós.

Virðingarfyllst,

f.h. Hagsmunasamtaka heimilanna / www.heimilin.is

Friðrik Ó. Friðriksson
Marínó G. Njálsson

Fylgiskjöl:

HH Samfélagssáttmáli 090605 m fb

HH Er ábyrgðin heimilanna – 18052009-2

HH Skuldastaða heimilanna – MGN 2009-7

HH Skuldir við lánakerfið 090526

HH Viðhorfskönnun-1 félagsmanna 2009-6

Fjárlaganefnd 03072009

Fylgibréf með samfélagssáttmála HH

„Ef vér slítum í sundur lögin, slítum vér og í sundur friðinn“

Sættir og málamiðlun í deilum eru lykilhugtök í friðarboðskap þeirra bóka sem skrifaðar voru á mestu ófriðartímum þjóðarinnar, þegar kristni var tekin upp á landinu árið 1000. En hvernig skildu menn þess tíma hugtakið lög? Lög voru alls ekki lagabókstafurinn fyrst og fremst; lögin voru samfélagið sjálft, hin siðræna undirstaða, rétt hegðun gagnvart náunganum, heiðarleiki. Ef lögin voru slitinn, ef samfélagið var brotið upp var ófriður skollinn á. Nú hafa þessi varnaðarorð Þorgeirs Ljósvetningagoða orðið að raunveruleika á okkar tímum, þegar ráðamenn þjóðarinnar hafa “slitið í sundur lögin.”

Stjórn Hagsmunasamtaka heimilanna vill með meðsendu fylgiskjali koma á framfæri lykilatriðum um málefni heimilanna inn í umræður um Samfélagssáttmála þann sem nú er í smíðum.

Sem frjálsir þegnar hefur almenningur í landinu kosið sér fulltrúa, sér jafna menn og konur, til að fara með hagsmunamál sín í stjórnslu og lykilstofnunum samfélagsins. Það er gert í því sjónarmiði að jafna stöðu þegnanna á milli, skapa jöfn skilyrði til atvinnustarfsemi og jafnframt að hlúa að uppbyggingu samfélagslegra þátta.

Undanfarin ár hefur þessi skilningur snúist allur á hvolf og þegnarnir eru farnir að þjóna samfélagsyfirbyggingunni og eru orðnir að þrælum fjármálastofnana. Ef skapa á skilyrði fyrir frjálsa þegna til að búa í þessu landi og byggja hér upp atvinnulíf til framtíðar verður að snúa þessum formerkjum aftur við og hlúa að grunnstoðum samfélagsins, þegnum sjálfum, heimilunum í landinu.

Stjórn Hagsmunasamtaka heimilanna óskar ykkur góðs gengis í þeirri miklu vinnu sem þið eigið fyrir höndum og er boðin og búin til að leggja sitt af mörkum í því samhengi, sé þess óskað.

Stjórn Hagsmunasamtaka heimilanna, Reykjavík 5. júní 2009

www.heimilin.is

Póstur þessi hefur og verður einnig sendur til:

Forsætisráðherra

Fjármálaráðherra

Viðskiptaráðherra

Dómsmálaráðherra

Félagsmálaráðherra

Allra þingmanna allra flokka

Ríkissáttasemjara

Stjórnar ASÍ

Stjórnar SA

Stjórnar SI

Allra helstu sambanda og félaga verkalýs og launþega

Sambands Íslenskra sveitarfélaga og aðilarfélaga

Fjölmiðla

Samtökum, stofnunum og talsmanni neytenda

Markmið og kröfur til nýs samfélagssáttmála

Markmið

Stjórn Hagsmunasamtaka heimilanna telur ljóst að alger forsendubrestur sé kominn upp í veðlánum heimila, bæði hvað varðar verð- og gengistryggð lán, sem vegur að fjárhagslegu sjálfstæði íslenskra heimila og grefur undan tilvist þeirra og framtíðarsýn.

Forsendur endurreisnar eru að leiðréttingar á stöðu mála eigi sér stað í sumar og í framhaldi sameinist hagsmunaaðilar og stjórnvöld um endurmótun og þróun kerfis með það að leiðarljósi að ábyrgð í lánveitingum verði framvegis deilt af meira jafnræði milli lánveitenda og lántaka. Jafnframt verði samtímis hafist handa við að snúa ógnvekjandi skuldastöðu heimilanna við.

Hagsmunasamtök heimilanna setja hér með fram tillögur að leiðum, sem innlegg í nýjan samfélagssáttmála, til að sátt náist aftur milli hins opinbera, fjármálakerfis, atvinnulífs og heimila hér á landi sem allra fyrst. Sú sátt sem hefur varað í fjölda mörg ár, um í raun meingallað fjármálakerfi, var rofin í undanfara bankahrunsins. Ljóst er að hvorki heimilin né atvinnulífið í landinu hafa lengur ráð á núverandi verðtryggðu lánakerfi, sem hlýtur að kalla á fullkomna endurskoðun kerfisins. Til að endurheimta og byggja aftur upp traust milli þessara aðila og koma á nýjum samfélagssáttmála telur stjórn Hagsmunasamtaka heimilanna nauðsynlegt að vinna að eftirfarandi markmiðum og aðgerðum:

- Meginmarkmið er að efla trú landsmanna á grunnstoðir samfélagsins í kjölfar hrunsins og byggja upp von um sanngjörn og uppbyggileg skilyrði fyrir fjölskyldur hér á landi til framtíðar og koma þar með í veg fyrir upplausn og umfangsmikinn landflóttu.
- Leiðréttu stöðu gengis- og verðtryggðra neytendalána strax í sumar.
- Leitað verði allra leiða til að skapa eins mörgum og hægt er fjárhagslegar forsendur til að halda húsnæði sínu með því að laga til langs tíma greiðslubyrði að greiðslugetu, án þess að lengja stöðugt í lánnum
- Endurvinnu kaupmátt heimilanna með því að draga markvisst úr skuldsetningu þeirra með skýrri sameiginlegri stefnumörkun hins opinbera, samtaka neytenda, launþega og atvinnulífs. Forðast ber þensluhvetjandi úrræði og álögur sem munu hækka beint innlent verðlag og draga þannig úr samkeppnishæfi framleiðslufyrirtækja, útflutningsgreina og ferðaþjónustufyrirtækja.
- Afnema tengingu neysliverðsvísitölu við veðlán neytenda og gera lánakjör veðlána sambærileg og á Norðurlöndunum.
- Koma á virkum samkeppnismarkaði með íbúðarhúsnæði, bæði á eignar- og leigumarkaði.
- Tryggja að allir landsmenn, 18 ára og eldri, geti verið þátttakendur á húsnæðismarkaði eftir efnum, áherslum og aðstæðum.
- Endurskapa fjármálakerfið sem sanngjarnan bakhjarl heimila og atvinnulífs landsins, sem stenst samanburð fjármálakerfa Norðurlandanna.

- Jafna ábyrgð lántakenda og lánveitenda við útlán, m.a. með því að takmarka veð við veðandlag, takmarka kröfur um ábyrgðarmenn, afnema samkeppnishamlandi gjöld og kvaðir fjármálafyrirtækja.
- Snúa kredithagkerfinu í debethagkerfi með áherslu á frjálsan sparnað.
- Tryggja betri vernd og vitund neytenda um rétt og skyldur með eflingu málaflokksins.
- Yfirfara og endurskoða útreikninga og forsendur verðtryggingar og verðbreytinga á núverandi lánasöfnum, fyrir 1.okt. nk.
- Endurskoða lög um greiðsluáðlögun, innheimtukostnað og fyrningarfrest fyrir 1.okt. nk., svo að kynnt úrræði virki í reynd fyrir almenning, séu raunhæf úrræði og þannig að viðreynsar sé von eftir þrot.

Bráðaaðgerðir - tillaga HH að nauðsynlegum tafarlausum aðgerðum

Grunnkrafa er gerð um að ábyrgð og kostnaði sé jafnað milli lántakenda og lánveitenda með leiðréttingu veðlána, samkvæmt tillögum HH á fjárhagslegum skaða þeim sem hlotist hefur í aðdraganda og í kjölfar hruns fjármálakerfisins. Samtökin hafna einhliða boðaðri leið stjórnvalda að deila kostnaði vegna efnahagshrunsins út frá skuldastöðu heimilanna eins og nú er gert með því að knýja fram skuldaviðurkenningu veðkrafna fjármálastofnana. Þessar veðkröfur sem um ræðir eru langt umfram þær skuldir sem upphaflega var stofnað til af samningsaðilum og þar með langt umfram upphaflega samninga og greiðsluáætlanir. Þær fela í raun í sér stórtæka eignaupptöku í eiginfjárlut fjölskyldna í fasteignum, sparnaði og jafnvel ævilanga áskrift fjármálafyrirtækja að framtíðartekjum lántakenda. Samtökin hafna því einnig að hægt sé hægt að senda bakreikninga á verðtryggð lánasöfn heimilanna með beinum hækkunum á neysluverðsvisitölu. Heimilin eru ekki, og mega ekki vera, botnlaus sjálfþökusjóður til að bæta fyrir tjón sem varð vegna óábyrgrar útlánastefnu fjármálastofnana og meingallaðrar efnahagsstjórnar stjórnvalda.

Gerð er krafa um að hrun efnahagskerfisins og þar með vandi heimilanna sé skilgreint sem þjóðhagslegt vandamál, sem beri að taka á með tilstilli sameiginlegra sjóða og taka tillit til í samningagerð við kröfuhafa, þar sem byrðum verði deilt í samræmi við tekjur.

- Ríkissjóður takmarki ábyrgðir sínar á skuldbindingum vegna fjármálastofnana við reglugerðir og samþykktir. Jafnræðis verði gætt í úrræðum og lausnum gagnvart mismunandi eignarformum.
- Leiðrétting gengistryggðra veðlána. Boðið verði upp á að breyta gengistryggðum veðlánnum heimilanna í verðtryggð, sem miðist við gengi lántökudags. Lánið verði síðan uppreiknað miðað við verðbætur frá og með sama tíma.
- Leiðrétting verðtryggðra veðlána. Verðbótaþáttur verðtryggðra veðlána heimilanna verði leiðréttur aftur til 1.janúar 2008 og miðist þá við 4% verðbótaþak skv. hámarks þolmörkum verðbólgu markmiða Seðlabanka Íslands.
- Leiðrétting veðlána taki einnig til uppgjöra á veðlánnum frá og með 1.janúar 2008, þar með talið upp- og ingngreiðslum á höfuðstóla og nauðsamningum.
- Tafarlaust verði sett á stofn sáttanefnd / gerðardómur í anda tillagna Talsmanns neytenda með það að markmiði að forða frekari eignabruna og frekari fjárhagshremmingum heimilanna með sem

skjótverkustum hætti. Mikilvægt er að almenningur fái sem fyrst skýr jákvæð skilaboð um að stjórnvöld kveði á um jöfnun ábyrðar milli lántakenda og lánveitenda, sem samtímis eflir traust milli almennings, stjórnvalda og fjármálakerfisins og styrkir greiðsluvilja.

- Breyting á lögum um greiðsluaðlögun, skv. tillögum HH sem lagðar voru fyrir Alsherjanefnd Alþingis (sjá vefsíðu www.heimilin.is). Meginefni tillagna HH voru að úrræðið gildi fyrir alla óháð atvinnuformi. Jafnframt að úrræðið taki strax á skuldum fólks en ekki verði farin leið sem má kalla lengingu á hengingaról með tilsjónarmanni.
- Breyting á lögum um innheimtulög. Krafa HH er að lágmarks neytendavernd komi fram í þessum lögum og reglugerð sem þeim fylgir. Setja þarf % þak á innheimtukostnað t.d. 20% á skuldir innan við 50.000 kr. Koma þarf í veg fyrir göt í lögum, sem gera slyngum innheimtulögfræðingum kleift að nýta sér í innheimtuaðgerðum sínum gagnvart heimilum.
- Breyting á lögum um fyrningu kröfuréttinda. Krafa HH er að fyrning fyrir einstaklinga sé 5 ár og alfarið sé komið í veg fyrir að hægt sé að endurnýja fyrndar kröfur með nokkrum hætti.

Viðsnúningur - tillaga HH að aðgerðum til viðsnúnings á skuldastöðu heimilanna

Grunnkrafan er að stjórnvöldin í samvinnu við fulltrúa neytenda og verkalýðshreyfinguna setji fram markvissa og tímasetta áætlun um leiðir til að minnka skuldastöðu heimilanna. Árið 1995 voru heildarskuldir 125% af ráðstöfunartekjum og höfðu hækkað í 221% af ráðstöfunartekjum við ársbyrjun 2008 og um 280% við árslok 2008. Á sama tíma hefur skuldastaða heimila hinna Norðurlandanna farið lækkandi.

- Neytendastofnun verði stofnuð að norrænni fyrirmynd og fjármögnuð af ríkinu. Þar verði öll svið neytendamála sameinuð og eflað stórlega. Meginmarkmið er að snúa ofan af sí hækkanði skuldsetningu heimilanna með breytingum á samkeppnisumhverfi helstu útgjaldabátta heimilanna, breytingum á fjármögnun veðlána, aukinni upplýsingagjöf um réttindi, skyldur og efla almenna meðvitund um fjármál heimila og einstaklinga með það að markmiði að hvetja til debetneyslu og frjáls sparnaðar.
- Tafarlaust verði sett á nefnd / gerðardómur sem yfirfari reiknireglur og útfærslur á útreikningi verðbóta út frá neysluverðsvísitölu. Reikniaðferðir fjármálastofnana verði sannreyndar. Komi fram misbrestur á útreikningi lántakendum í hag verði tafarlaust sett fram tímasett áætlun um leiðréttingu.
- Tafarlaust verði sett fram tímasett áætlun um afnám verðtryggingar og að kjör á veðlánnum neytenda verði sambærileg kjörum Norðurlanda. Fram að afnámi verði bæði sett þak á óverðtryggð breytileg veðlán og á verðbætur verðtryggðra veðlána.
- Samkeppnishamlandi gjöld við veðlán verði tafarlaust afnumin. Öll gjöld við afgreiðslu lána endurspegli raunkostnað og verði föst upphæð, óháð upphæð láns.
- Kvaðir fjármálastofnana um umfang viðskipta verði bannaðar.
- Jafna ber ábyrgð lántakenda og lánveitenda við ný veðútlán, með því að lögboðið verði að veð skuli ávallt takmarkast við veðandlag.
- Breytingar á lögum um ábyrgðarmenn, þar sem óheimilt verði að krefjast ábyrgðarmanna við veðlán.

- Skattaumhverfi verði breytt þannig heimilin og menntun verði varin í víðasta skilningi. Koma verður í veg fyrir beina fjárhagslega hvatningu kerfisins til skilnaða og undanskota frá sköttum. Í skattaáherslum séu innbyggðir hvatar til að stofna til heimila / fjölskyldna, þar sem sérstaklega er tekið tillit til barnafjölskyldna. Heimiluð verði nýting persónuafsláttar innan kjarnafjölskyldna, þeas. milli foreldra og ungmenna á framfærslu foreldra sinna. Vaxta- og húsaleigubætur komi til afsláttar á tekjuskatti vegna kaupagreiðslna eða leigugjalds á lögheimili. Hvatt verði til sí- og endurmenntunar með skattaafslætti á útlögðum kostnaði vegna náms og vegna faglegrar símenntunar. Mótuð verði valfrjáls sparnaðarleidd fyrir ungt fólk til fasteignakaupa sem veiti afslátt af tekjuskatti, sbr. BSU kerfi Norðmanna.

Efnahagslegt jafnvægi til framtíðar - tillögur HH

Grunnkrafan er að slegin verði raunverulegri skjaldborg um heimili landsins og að lausnir í dag skapi ekki augljós ný vandamál til framtíðar, ss. undirliggjandi verðbólguþrýsting vegna yfirþyrmandi persónubundinna skulda heimila og atvinnulífs.

Lágmarka ber umfang þrotáurræða með fyrirbyggjandi aðgerðum til að skjóta styrkari stoðum undir atvinnustig og þar með greiðslugetu og greiðsluvilja, sem munu skila sér í minni undanskotum. Það mun einnig styrkja fjárhagslega stöðu ríkis og sveitarfélaga.

- Lækka verður stýrivexti, lánskostnað og auka almenna lánafyrirgreiðslu tafarlaust til að forða enn frekari þrengingum atvinnulífsins, til að forða frekari útbreiðslu atvinnuleysis.
- Íbúðalánasjóður verður að taka þátt í samkeppni við aðrar fjármálastofnanir með boði á endurfjármögnun fasteignaveðlána og óverðtryggðum lánum.
- Fjölga ber möguleikum á búsetu- og eignarformum heimila til samræmis lausnum á Norðurlöndunum. Ef lánshlutfall verður lækkað sbr. tillögur um takmörkun veðs við veðandlag er ljóst að eftirspurn eftir leiguhúsnæði mun aukast verulega. Ennfremur þarf að stuðla að meiri samkeppni á milli eignar- og leiguforma til að framkalla eðlilegri verðmyndun á fasteignamarkaði.
- Skattaumhverfi verði endurskoðað og endurmetið til jöfnunar og jákvæðrar stýringar til samræmis við norrænt fjölþrepa skattaumhverfi.

Stjórn Hagsmunasamtaka heimilanna
Reykjavík 5. júní 2009

Er ábyrgðin heimilanna?

Nokkur umræða hefur farið fram að undanfögnu um að heimilin hafi sýnt óráðsú í lántökum undanfarin misseri og beri því að axla sínar byrðar vegna þess. Þegar rýnt er í tölur varðandi lán íslenska þjóðarbúsins má lesa úr þeim ýmsar upplýsingar. Síðast liðin fjögur ár hafa erlendar skuldir aukist verulega og langt umfram það sem þjóðarbúið getur borið. Hver er hlutur heimila í þessum lántökum?

Skuldir heimila við lánakerfið í septemberlok 2008

	Í millj. kr.	Hlutfall
Lán í íslenskum krónum	1.575.014	83,3%
Gengistryggð lán	315.360	16,7%
Samtals	1.890.374	100%

Tafla 1

Heimild: Seðlabanki Íslands

Taflan hér að framan sýnir heildarskuldir heimila við lánakerfið. Hér er um að ræða skuldir við bankakerfið, ýmis lánafyrirtæki, lífeyrissjóði, tryggingafélög og lánasjóð ísl. námsmanna. Samkvæmt því sem taflan sýnir voru gengistryggð lán heimila í lok september 16,7% af heildarskuldum heimila við lánakerfið. Rétt er að fram komi að heimilin eru með eignarleigusamninga að fjárhæð 85.268 m. kr. Ekki liggur fyrir hvernig þessir samningar skiptast á milli gengistryggðra og verðtryggðra samninga. Þessi upphæð er hér talin með lánnum í íslenskum kr. Hún nemur 4,5% af heildarskuldum heimila. Hluti þessara samninga eru gengistryggðir. Ekki er vitað hversu háar þær upphæðir eru.

Skuldir fyrirtækja við bankakerfið

Aðgengilegar upplýsingar eru til um skuldir fyrirtækja við bankakerfið. Tafla 2 sýnir hvernig skuldir fyrirtækja skiptast á milli íslenskra króna og skulda þeirra sem eru gengistryggðar við bankakerfið.

Skipting útlána til annarra en heimila í september lok 2008

	Í millj. kr.	Hlutfallsleg skipting
Lán í íslenskum krónum	1.169.635	30%
Gengistryggð lán	2.686.074	70%
Samtals	3.855.708	100%

Tafla 2

Heimild: Seðlabanki Íslands

Eins og tafla 2 sýnir voru gengistryggð lán fyrirtækja orðin 70% af heildarskuldum þeirra við innlánsstofnanir í septemberlok 2008. Væntanlega segir þetta nokkuð um þá vaxtastefnu sem rekin hefur verið hér undanfarin misseri. Það hefur verið álit margra að vextir á Íslandi hafi verið orðnir svo háir að almennt hafi fyrirtæki ekki getað staðið undir þeim vaxtakostnaði og því hafi fyrirtæki í auknum mæli tekið gengistryggð lán. Einnig ætti þetta

að segja nokkuð um hver staða íslenskra fyrirtækja almennt er í dag með svo hátt hlutfall af gengistryggðum lánunum.

Erlendar skuldir annarra en banka.

Hér er um að ræða aðila sem tekið hafa lán beint hjá erlendum bönkum og lánastofnunum en ekki með milligöngu íslenskra banka. Um er að ræða opinbera aðila, þ.m.t. sveitarfélög, félög í eigu ríkis og sveitarfélaga og væntanlega stór íslensk félög sem hafa haft bolmagn til að taka lán beint hjá erlendum bönkum. Hér er um að ræða skuldir sem staðið verður að mestu við að greiða. Mikilvægt er að gera sér grein fyrir að hér er ekki um að ræða hluta af skuldum íslensku bankanna.

Erlendar skuldir annarra en banka

í millj. kr.

	2004	2008
Seðlabankinn	142	371.352
Ríki og sveitarfélög	212.384	533.988
Aðrir geirar	173.731	1.136.172
Bein fjárfesting	56.946	247.241
Samtals	443.203	2.288.753

Hlutfall af vergri landsframleiðslu 48,4% 151,2%

Tafla 3

Heimild: Seðlabanki Íslands

Eins og taflan sýnir er gríðarleg aukning erlendra lána. Aukningin er fimm föld á fjögurra ára tímabili, þ.e. frá árslokum 2004 til ársloka 2008. Þessi skuldsetning nemur 151% af vergri landsframleiðslu. Samanborið við 48% af vergri landsframleiðslu árið 2004. Að því gefnu að erlendar skuldir orkufyrirtækja séu að mestu teknar beint erlendis veða þau nokkuð þungt í skuldsetningunni. Þannig eru samtals erlendar skuldir Landsvirkjunar og Orkuveitu Reykjavíkur, skv. ársreikningum þessara félaga, samtals 515 ma. kr. Erlendar skuldir Landsvirkjunar eru um 80% af skuldum félagsins og Orkuveitu Reykjavíkur um 90%. Fyrir liggur að mörg sveitarfélög hafa tekið lán erlendis sem nú eru að sliga þau.

Að undanfögnu hefur gengisvístala íslensku krónunnar farið hækkandi og því borið við að um sé að ræða þrýsting á krónuna vegna mikilla vaxtagreiðslna af svo kölluðum Jöklabréfum. Umræðan er eins og að ekki þurfi að greiða af öðrum erlendum skuldum. Rætt er um að þessi Jöklabréf séu að höfuðstól um 500 ma. kr. Skuldir annarra en banka eru skv. framanrituðu 2.288 ma. kr. Hér er um að ræða að stórum hluta skuldir vegna hins opinbera og tengdra aðila. Miðað við að vextir af þessum lánunum séu að meðaltali 3,5% gerir það í vaxtagreiðslur á ári um 80 ma. kr. Það er eins og þessar erlendu skuldir þjóðarbúsins gleymist í allri umræðunni. Þessar skuldir hreinsast ekki út með gjaldþroti bankanna. Þessi skuldsetning hlýtur að setja mikinn þrýsting á íslensku krónuna með þeirri afleiðingu að verðlag hækkar. Hverjir bera ábyrgð á þessum lántökum? Heimilin hafa hvergi komið hér nærri.

Peningastefna undan gengin ár

Af framan rituðu má ljóst vera að peningastefna íslenskra stjórnvalda undanfarin ár hefur algerlega mistekist. Hún hefur einkennst af háum stýrivöxtum Seðlabanka Íslands og frjálsu

flæði fjármagns inn í landið. Á sama tíma var nægt fjármagn til á erlendum mörkuðum og stýrivextir annarra Seðlabanka mun lægri en á Íslandi. Á peningastefnunni bera stjórnvöld ábyrgð en ekki heimilin. Stýrivextir á Íslandi hafa verið svo háir að nánast enginn atvinnurekstur hefur getað staðið undir þeim. Á sama tíma hefur boðist erlent fjármagn á mun lægri vöxtum. Þetta hefur leitt til þess að fyrirtæki bæði í einkaeign og opinberri eigu hafa nánast alfarið snúið sér að gengistryggðum lánnum á þeim vaxtakjörum sem viðgengust í viðkomandi löndum. Má í því sambandi nefna m.a. Orkuveitu Reykjavíkur með um 90% af sínum lánnum erlendis frá og hlutfall gengistryggðra lána fyrirtækja hjá bankakerfinu 70%. Háir stýrivextir hafa ekki einungis leitt til þess að leitað hefur verið eftir erlendum lántökum heldur hafa erlendir fjármangseigendur einnig verið tilbúnir að koma með peninga til ávöxtunar á háum vöxtum hér á landi. Miklu hærri en í nágrannalöndunum.

Afleiðingin af þessari stefnu hefur verið sú að hér hefur verið nægt framboð af peningum langt umfram hagvöxt og innlendan sparnað sem síðan hefur komið fram í aukinni verðbólgu. Jafnframt að íslenska krónan var framan af mun sterkari en raunveruleg efni stóðu til. Einnig má ætla að þau fáu fyrirtæki í atvinnurekstri sem tekið hafa lán í íslenskum krónum með svo háum vöxtum hafi þurft að velta kostnaði af þeim lánnum út í verðlagið sem síðan hefur leitt til hærri verðbólgu. Að lokum hrundi allt bankakerfið.

Enn eru stýrivextir á Íslandi mun hærri en í nágrannalöndunum þrátt fyrir að hér sé verulegur samdráttur. Ástæðan er sögð Jöklabréf þrátt fyrir að aðrar erlendar skuldir en banka séu margfalt hærri en svo kölluð Jöklabréf. Háir stýrivextir geta ekki gert annað en ýtt undir verðbólgu þegar fyrirtæki þurfa að taka slík lán svo ekki sé minnst á heild- og smásölu aðila, sem þurfa að fjármagna sig með slíkum dýrum lánnum. Þeir hljóta að velta kostnaðinum beint út í verðlagið. Eitt af brýnustu verkefnum stjórnvalda er að lækka stýrivexti. Hagsmunasamtök heimila vara stjórnvöld við háum stýrivöxtum.

Vara við frekari erlendum lántökum

Samkvæmt framanrituðu eru erlendar skuldir annarra en banka í árslok 2008 2.289 ma. kr. og nema 151% af vergri landsframleiðslu. Vætanlega hefur þessi skuldsetning leitt til versnandi lánshæfismats á Íslandi. Gert hefur verið samkomulag við Alþjóða gjaldeyrissjóðinn og nokkur þjóðlönd um lántöku að upphæð um kr. 650 ma. kr. og að auki er rætt um yfirtöku á skuldum vegna gamla Landsbankans vegna svo kallaðra ICESAVE reikninga, að upphæð um kr. 650 ma. kr. Ef af þessu verður er skuldaaukningin samtals um 1.300 ma. kr. til viðbótar við 2.289 ma. kr. Þannig gætu erlendar skuldir þjóðarbúsins verið orðnar um 3.589 ma. kr. í árslok 2009, eða 240% af áætlaðri vergri landsframleiðslu í ár. Rétt er að leggja áherslu á að vegna lántöku vegna ICESAVE reikninga koma peningur ekki inn í landið, heldur einungis skuldaaukning. Hætta er á að þetta geti leitt til enn frekari lækkunar á lánshæfismati Íslands með enn frekari útgjöldum fyrir ríki, sveitarfélög og félög í eigu ríkis og sveitarfélaga. Slíkum kostnaði er síðan velt yfir á heimilin með hækkun skatta, lakri velferðarþjónustu og hækkun þjónustugjalda o.s.frv. Jafnframt gæti þessi lántaka haft neikvæð áhrif á gengi íslensku krónunnar og vegið þar með á móti lántöku frá AGS. Með vísan til framanritaðs vara Hagsmunasamtök heimilanna við frekari erlendum lántökum af hálfu ríkisins.

Tillaga til sáttar

Af framanrituðu má ljóst vera að það hafa ekki verið íslensk heimili sem farið hafa ógætilegast í erlendum lántökum, því er ábyrgðin ekki þeirra. Sú peningastefna sem fylgt hefur verið hefur neytt fyrirtæki og sveitarfélög til að taka erlend lán. Vegna þessa þurfa m.a. sveitarfélög að finna leiðir til að draga úr kostnaði m.a. að lækka laun starfsmanna, hækka gjöld og skatta, sem allt kemur niður á heimilunum. Að auki eru skuldir heimila að sliga þau. Af framanrituðu má sjá að mistök hafa verið gerð sem nú eru að bitna á heimilum þessa lands án þess að þau hafi komið þar nærri.

Lagt er til að farið verði í eftirfarandi aðgerðir:

1. Gengistryggðum lánnum verði breytt í verðtryggt lán miðað við það gengi sem var þegar viðkomandi lán var tekið.
2. Vísitala neysluverðs verði leiðrétt. Þannig taki bæði skuldarar og lánveitendur á sig skaðann af bankahruninu.
3. Stýrivextir verði lækkaðir.
4. Upplýsingar um afborganir og vexti af erlendum skuldum annarra en banka verða teknar saman. Samið verði upp á nýtt um þessi lán þannig að greiðslur vegna þeirra taki mið af greiðslugetur þjóðarbúsins, þ.e. afgangi á viðskiptum við útlönd.

Verði farið að þessum tillögum mun fjölda heimila og fyrirtækja verða forðað frá gjaldþroti. Þetta mun leiða til þess að hjól atvinnulífsins fari að snúast að nýju.

Haraldur L. Haraldsson,
hagfræðingur.

Skuldastaða heimilanna

- Athugasemdir Hagsmunasamtaka heimilanna við stöðumat Seðlabanka Íslands

Fimmtudaginn 11. júní hélt Seðlabanki Íslands málstofu þar sem kynnt var greining bankans á ýmsum breytum sem snúa að stöðu heimilanna í því efnahagsfárviðri sem nú gengur yfir. Undirritaður var viðstaddur kynninguna og hefur auk þess skoðað nánar upplýsingar á glærum sérfræðinga Seðlabankans, en glæurnar er að finna á vef Seðlabankans. Niðurstöðurnar eru hér bornar saman við niðurstöður/ályktanir sérfræðinga Seðlabankans.

Helstu ályktanir sérfræðinga Seðlabankans verða skoðaðar betur hér fyrir neðan, ýmist ein af annarri eða fleiri saman.

I.

Seðlabankinn: „Skuldsetning íslenskra heimila er mikil í alþjóðlegum samanburði þegar hún er mæld í hlutfalli við ráðstöfunartekjur.“

Ekki verður deilt um þessa ályktun Seðlabankans, enda er staða íslenskra heimila mikið áhyggjuefni. Íslensk heimili toppa um þessar mundir lista yfir skuldsettustu heimili í heiminum. Ástæðurnar eru margþættar, en fyrir utan þá miklu skuldaaukningu sem orðið hefur á undanförunum 2 árum, vegna lækkandi verðgildis íslensku krónunnar í alþjóðlegu samhengi og verðbólgunnar sem fylgdi, þá er ein ástæða í viðbót sem vert er að vekja athygli á. Ráðstöfunartekjur íslenskra heimila duga engan veginn fyrir eðlilegum neysluútgjöldum samkvæmt samantekt Hagstofunnar á útgjöldum heimilanna. Meðfylgjandi tafla sýnir dæmi fyrir fjögurra manna fjölskyldu með tveimur fyrirvinnum á meðallaunum.

Tafla 1: Rekstrarreikningur íslensku vísitölufjölskyldunnar

Ráðstöfunartekjur (m.v. meðallaun og 2 í vinnu)	IKR
Laun karls (nettó) kr. 260.268 x 12 mán*	3.123.216
Laun konu (nettó) kr. 260.268 x 12 mán*	3.123.216
Samtals	6.246.432
Gjöld	
Neysluútgjöld vísitölufjölskyldunnar ^{2+2**}	6.925.046
Afborganir af íbúðalánum m.v. 30 ára lán ***	1.077.899
Afborganir af LÍN lánum (3,75% af tekjum)	329.400
Samtals	8.332.345
Hagnaður/tap	-2.085.913

* miðað við meðallaun og uppfært m.v. þróun launavísitölu til maí 2009

** miðað við neysluútgjöld fyrir fjögurra manna fjölskyldu án húsaleigu og neysluvísitölu til maí 2009.

*** M.v. meðalskuld íslenskra heimila, 16 mkr., og miðað við 30 ára lánstíma og 4% verðbólgu.

Langtímalán, skammtímalán, félagsgjöld er ekki meðtalið í útgjöldum (neysluútgjöldum) heimilanna
Heimild: Arney Einarsdóttir, Morgunblaðið 16. Júní 2009.

Þessa fjölskyldu vantar sem sagt 8 mánuði af meðalárslaunum til að láta enda ná saman, þrátt fyrir vera með 520 þúsund í ráðstöfunartekjur á mánuði (þ.e. meðalráðstöfunartekjur íslensku vísitölufjölskyldunnar). Þennan mismun tekur fjölskyldan líklegast að láni sem eykur skuldsetninguna.

Vissulega er, samkvæmt tölum Seðlabankans, helmingur barnafjölskyldna með 500.000 kr. eða meira í ráðstöfunartekjur á mánuði, en í þeim tölum kemur ekkert fram hver fjöldi er í heimili, þ.e. hvernig tekjudreifing er eftir fjölda barna.

II.

Seðlabankinn: „Greiðslubyrði lána virðist engu að síður vera viðráðanleg fyrir flesta en um 77% heimila þarf að verja innan við 40% ráðstöfunartekna í greiðslubyrði íbúða-, bíla- og yfirdráttarlána.

Þegar litið er á stöðu barnafjölskyldna kemur í ljós að 78% hjóna með börn eru með viðráðanlega greiðslubyrði en staða einstæðra er erfiðari.“

Um þetta er margt að segja. Í fyrsta lagi, þá viðurkennir sérfræðingur Seðlabankans að tölur bankans taka greiðslur lána eins og þær voru í febrúar á þessu ári. Þetta þýðir að greiðslubyrði þeirra, sem fóru í frystingar eða aðrar tímabundnar skilmálabreytingar til að lækka mánaðarlegar greiðslur, á eftir að hækka verulega. Hve mikið er ómögulegt að segja, en nokkuð öruggt er að það verða fleiri en 23% heimila sem nota meira en 40% af ráðstöfunartekjum sínum í fastar afborganir lána. Í öðru lagi, þá eru þessi mörk, þ.e. 40%, í hærri kantinum og eðlilegra að miða við 30% sem viðmið. Hér má spyrja hver hafi ákveðið að það væri viðráðanlegt fyrir heimili að nota allt að 40% af ráðstöfunartekjum í fastar afborganir lána? Í þriðja lagi, skiptir engu máli hvort viðkomandi heimili er með 150 þúsund kr. í ráðstöfunartekjur eða 800 þúsund kr.? Ef heimili sem er með 150.000 kr. þarf að greiða 60.000 kr. í fastar afborganir, þá eru ekki nema 90.000 kr. eftir fyrir öllu öðru og í því samhengi vert að hafa í huga að 49% heimila eru með innan við 250.000 kr. í ráðstöfunartekjur á mánuði, þar af 66% einstæðra foreldrar. Það er óraunhæft að gera ráð fyrir að heimili í lægri tekjuhópum hafi sama möguleika á því að setja 20-40% af ráðstöfunartekjum sínum í fastar afborganir lána og þeir sem eru í hærri tekjuhópnum.

Varðandi þá fullyrðingu Seðlabankans, að 78% hjóna með börn séu með viðráðanlega greiðslubyrði, þá sýna tölur úr lið I að svo er alls ekki. Hugsanlega er hægt að segja að 44% hjóna sé með viðráðanlega greiðslubyrði, en það eins og allt annað veltur á tölum sem hvergi koma fram, þ.e. hver er fjölskyldustærðin og hvernig dreifist greiðslubyrðin eftir ráðstöfunartekjum hjóna með börn. Hjón með 4 börn og ráðstöfunartekjur upp á 350-650 þúsund eru t.d. í mun verri stöðu en hjón með eitt barn og ráðstöfunartekjur yfir 500 þúsund. Þessi fullyrðing Seðlabankans er því gjörsamlega órökstudd.

III.

Seðlabankinn: „Eitt af hverjum sex heimilum er með mjög þunga greiðslubyrði og þarf að verja meira en helmingi ráðstöfunartekna í greiðslur lána.

Skuldir þessa hóps heimila sem eru með mjög þunga greiðslubyrði nema um 29% heildarskulda.“

Aftur komum við að spurningunni um það hvað telst þung eða mjög þung greiðslubyrði. Það veltur algjörlega á samsetningu heimilisins og ráðstöfunartekjum. Um 17% heimila notar yfir 50% af ráðstöfunartekjum sínum í afborganir lána, en þá er ekki öll sagan sögð. Inn í þessa tölu vantar námslán og að hluti lána hefur verið frystur eða aðrar skilmálabreytingar gerðar til að draga úr greiðslubyrði. Nú fara minnst 4 - 5% af tekjum í greiðslur námslána sem er ekki óvarlegt að meta sem 6 - 8% af ráðstöfunartekjum. Stór hluti af þeim sem greiða 40-50% af ráðstöfunartekjum í fastar afborganir eru því komin yfir 50% markið, þegar námslánin bætast við. Það er því ekki eitt af hverjum sex heimilum sem eru með mjög þunga greiðslubyrði, skv. skilgreiningu Seðlabankans á mjög þungri greiðslubyrði, heldur allt að eitt af hverjum fjórum. Síðan má deila um það hvort það að greiða 20-50% af lágum ráðstöfunartekjum í fastar afborganir lána sé ekki örugglega þung greiðslubyrði yfir í það að vera MJÖG þung greiðslubyrði. Hér vantar líka nánari upplýsingar um samsetningu heimilisfólks.

Ég hef stillt upp nýju viðmiði fyrir mjög þunga greiðslubyrði út frá ráðstöfunartekjum. Í töflunni fyrir neðan eru ráðstöfunartekjur á mánuði sýndar í þúsundum króna og greiðslubyrði sem hlutfall (%) af þeim. Í aftasta dálki er sýnd skipting heimila eftir tekjuhópum.

Tafla 2: Greiðslubyrði einstakra tekjuhópa

	0-10%	10-20%	20-30%	30-40%	40-50%	50-60%	60-70%	70-80%	80-90%	yfir 90%	Alls í tekjuhópi
0-150 þ.		28%	19%	10%	7%	4%	0%	3%	1%	18%	22%
150-250 þ.			20%	14%	11%	6%	4%	3%	2%	9%	27%
250-350 þ.			24%	16%	8%	5%	3%	2%	1%	5%	17%
350-500 þ.				13%	5%	3%	2%	1%	1%	3%	15%
500-650 þ.					3%	2%	1%	1%	0%	2%	9%
yfir 650 þ.					2%	1%	1%	0%	0%	2%	10%

(Allar upplýsingar eru úr gögnum Seðlabanka Íslands)

Grænt er viðráðanleg greiðslubyrði, gult er þung greiðslubyrði, en annað er mjög þung.

Miðað við ofangreindar forsendur, þá eru 46% heimila með viðráðanlega greiðslubyrði, 18% með þunga greiðslubyrði og 36% með MJÖG þunga greiðslubyrði. Meirihluti heimila, eða 54% þeirra, eru því með þunga eða mjög þunga greiðslubyrði, en ekki 23% heimila eins og Seðlabankinn heldur fram. Það er mikill munur á 23% og 54% og þetta gerir ekkert annað en að versna, nú þegar lán koma úr frystingu og tímabundnar skilmálabreytingar renna út.

IV.

Seðlabankinn: „Tæplega helmingur heimila með íbúðalán í erlendri mynt er með yfir 500 þ.kr. í ráðstöfunartekjur á mánuði.

Meira en helmingur heimila með íbúðalán í erlendri mynt er með viðráðanlega greiðslubyrði en tæplega fjórðungur er með mjög þunga greiðslubyrði.“

Aftur vantar upplýsingar til að sannreyna staðhæfingar sérfræðinga Seðlabankans um viðráðanlega greiðslubyrði. Einnig verður að hafa í huga að hér vantar inn gengistryggð lán sem eru í frystingu eða hafa farið í tímabundna skilmálabreytingu. Samkvæmt upplýsingum frá Kaupþingi, þá hefur um helmingur þeirra sem eru með gengisbundin íbúðalán hjá bankanum nýtt sér að frysta lánin.

Gefum okkur að sú greiðslubyrði sem lýst er í gögnum Seðlabankans standi aðeins fyrir 50% af greiðslubyrði eftir að lán koma úr frystingu, þá breytist fullyrðingin um að meira en helmingur heimila sé með viðráðanlega greiðslubyrði. Allt í einu eru 63% heimila með þunga eða mjög þunga greiðslubyrði, þó skilgreining Seðlabankans sé notuð. Raunar eru yfir 50% heimila líklegast með mjög þunga greiðslubyrði. Eina leiðin til að halda meira en helmingi heimila með „viðráðanlega“ greiðslubyrði er því að halda frystingu og skilmálabreytingum áfram. Að halda greiðslubyrðinni, eins og hún var í febrúar, er eina leiðin fyrir stóran hluti heimila í landinu til að geta boðið heimilisfólki upp á mannsæmandi líf.

V.

Aðrar mikilvægar tölulegar upplýsingar

Seðlabankinn gerir enga tilraun til að skoða eða greina tölur sínar í sögulegu samhengi. Hér fyrir neðan eru teknar saman tölulegar upplýsingar, sem mikilvægt er að hafa í huga. Meðfylgjandi töflur og myndrit sýna glögggt að skuldir heimilanna hafa aukist verulega frá árslokum 2004 til ársloka 2008. Er sama hvaða viðmið er notað, allt ber að sama brunni. Skuldabyrðin hefur aukist gríðarlega og er vart hægt að segja annað en að íslensk heimili séu að komast á vonarvöl.

Skuldir heimilanna við lánakerfið: Tafla 3 sýnir að skuldir heimilanna við bankakerfið hækkuðu um 236% frá árslokum 2004 til loka 3. ársfjórðungs á síðasta ári. Á sama tíma hækkuðu skuldir við ýmis lánafyrirtæki (s.s. Íbúðalánasjóð og Frjálsa fjárfestingabankann) eingöngu um tæp 46%.

Tafla 3. Skuldir heimila við lánakerfið – þróun frá 2004-2008.

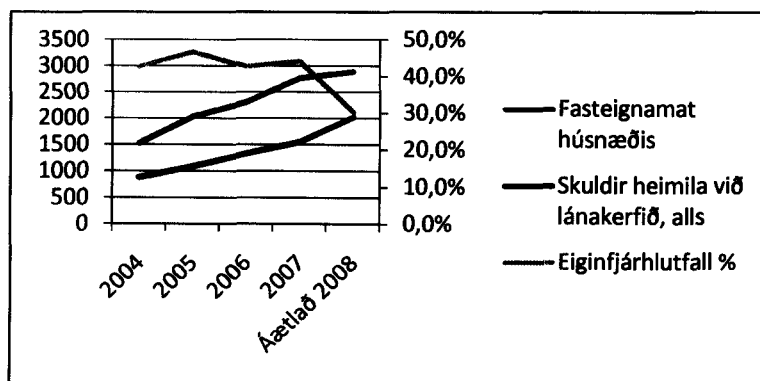
Staða í milljörðum króna í lok tímabils	2004	2005	2006	2007	2008.3
Skuldir heimila við lánakerfið, alls	877	1.083,6	1.323,4	1.546,9	1.890,4
Bankakerfi	306,7	544,4	707,5	834,6	1.029,6
Ýmis lánafyrirtæki	407,3	369,2	421,8	493,1	593,9
Lífeyrissjóðir	86,8	92,5	109,2	129,7	156,0
Tryggingafélag	13,5	8,9	7,2	4,5	10,9
Lánasjóður íslenskra námsmanna	62,7	68,6	77,7	85,1	100,1

(Heimild: Seðlabanki Íslands)

Skuldir og eiginfjárlutfall samanborið við fasteignamat íbúðarhúsnæðis: Í töflu 4 hér fyrir neðan eru skuldir heimilanna skoðaðar í samhengi við fasteignamat húsnæðis og hlutfall eigin fjár fasteignaeiganda reiknað. Eins og sést, þá hélst eiginfjárlutfall nokkuð stöðugt á árunum 2004 til 2007, þrátt fyrir að aukning skulda við lánakerfið hafi numið 76,4% á þessum tíma. Helgast það fyrst og fremst af því að fasteignamat hækkaði á sama tíma um 81,0%. Eiginfjárlutfallið féll aftur milli 2007 og 2008 um nærri þriðjung, vegna þess að hækkun skulda og fasteignamats hélst ekki í hendur.

Tafla 4. Skuldir heimilanna, fasteignamat og eiginfjárlutfall.

Staða í milljörðum króna	2004	2005	2006	2007	Áætlað 2008
Fasteignamat húsnæðis	1530,7	2032,7	2311,4	2770	2894,1
Skuldir heimila við lánakerfið, alls	877,0	1.083,6	1.323,4	1.546,9	2.017,0
Eiginfjárlutfall %	42,7%	46,7%	42,7%	44,2%	30,3%

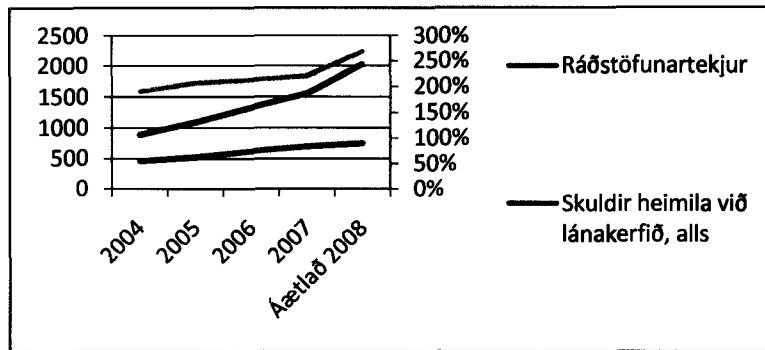
Mynd 1. Samspil skulda heimila við lánakerfið, fasteignamat og eiginfjárlutfall

Heimild: Seðlabanki Íslands, Fasteignaskrá, Morgunblaðið.

Skuldir og ráðstöfunartekjur: Skuldir heimilanna sem hlutfall af ráðstöfunartekjum hafa aukist ár frá ári undanfarna áratugi. Þó hér séu aðeins skoðuð síðustu 5 ár, þá nemur hækkunin tæpum 41%. Sé farið aftur til ársins 1994, þá nemur þessi hækkun 87%, þrátt fyrir 240% hækkun ráðstöfunartekna.

Tafla 5: Þróun ráðstöfunartekna og skulda 2004-2008

Staða í milljörðum króna	2004	2005	2006	2007	Áætlað 2008
Ráðstöfunartekjur	460,1	522,7	620,2	701,4	750
Skuldir heimila við lánakerfið, alls	877,0	1.083,6	1.323,4	1.546,9	2.017,0
Skuldir sem hlutfall af ráðstöfunartekjum %	191%	207%	213%	221%	269%

Mynd 2: Þróun ráðstöfunartekna og skulda 2004-2008

Heimildir: Seðlabankinn og Haraldur Líndal Haraldsson.

Samantekt

Það er sama hvernig lítið er á tölur Seðlabankans, þær staðfesta að staða heimilanna er mjög slæm. Skuldir stórs hluta heimila eru háar, eiginfjárstaðan slæm og greiðslubyrðin mikil, þrátt fyrir að ótiltekinn hluti lánanna sé í frystingu eða gerðar hafi verið skilmálabreytingar sem lækka greiðslubyrðina tímabundið. Það, sem er allra verst við upplýsingar Seðlabankans, er að 49% heimilanna eru með 250 þúsund eða minna í ráðstöfunartekjur á mánuði. Þannig að burt séð frá því að greiðslubyrði lána hafi hækkað mikið í kjölfar lækkunar á gengi krónunnar og verðbólgunnar sem fylgdi, þá duga ráðstöfunartekjur ekki fyrir framfærslu fjölmargra heimila. Þessi heimili hafa því neyðst á undanförunum árum til að auka skuldabyrði sína til að framfleyta sér og sínum.

Eitt stærsta verkefni stjórnvalda á næstu árum er að snúa þessari þróun við. Það verður ekki gert nema með því að bjóða almenningi upp á lánaumhverfi, þar sem skuldir lækka við að greitt sé af lánum. Sá eiginleiki verðtryggða lána að hækka stöðugt, þrátt fyrir að greitt sé af lánunum, er helsta ástæðan fyrir því að fólk leitaði í gengisbundin lán. Þar var boðið upp á lága vexti og að höfuðstóll lánsins lækkaði í viðmiðunargenginu, þegar greitt var af láninu. Meðan gengið helst stöðugt, þá virkar þetta, en enginn gerði ráð fyrir 50% falli krónunnar á innan við tveimur árum, eins og reyndin varð. Lausn vandans felst því í heilbrigðu lánaumhverfi, þar sem lántakendur er boðið upp á óverðtryggð íangtímalán með hóflegum vöxtum.

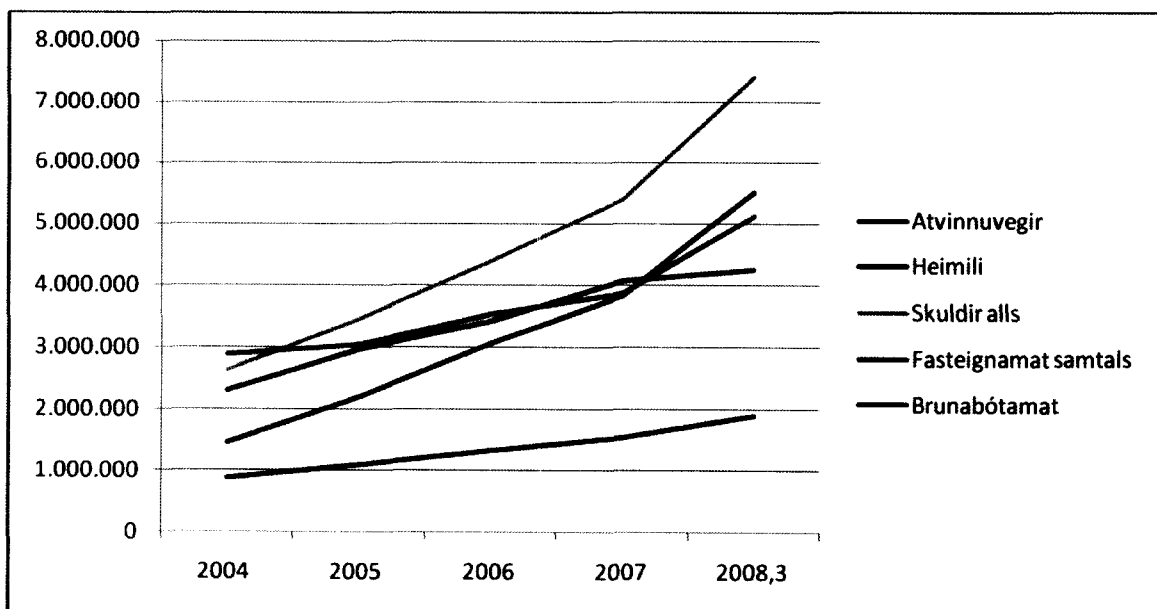
Höfundur: Marinó G. Njálsson, stjórnarmaður hjá Hagsmunasamtökum heimilanna, sjálfstætt starfandi ráðgjafi um áhættustjórnun og með verkfræðigráðu í aðgerðarannsóknum.

Hagsmunasamtök heimilanna / www.heimilin.is

Skuldir atvinnuvega og heimila

	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008,3</u>
Atvinnuvegir	1.452.936	2.205.708	3.075.146	3.836.908	5.516.723
Heimili	877.044	1.083.639	1.323.415	1.546.907	1.890.374
Skuldir alls	2.646.479	3.468.708	4.400.567	5.385.822	7.409.105
Fasteignamat samtals	2.302.534	2.963.893	3.431.037	4.064.965	4.247.053
Brunabótamat	2.903.219	3.063.088	3.541.344	3.876.248	5.106.484

(Fasteignamat og brunabótamat vegna 2008 er miðað við 1. desember)

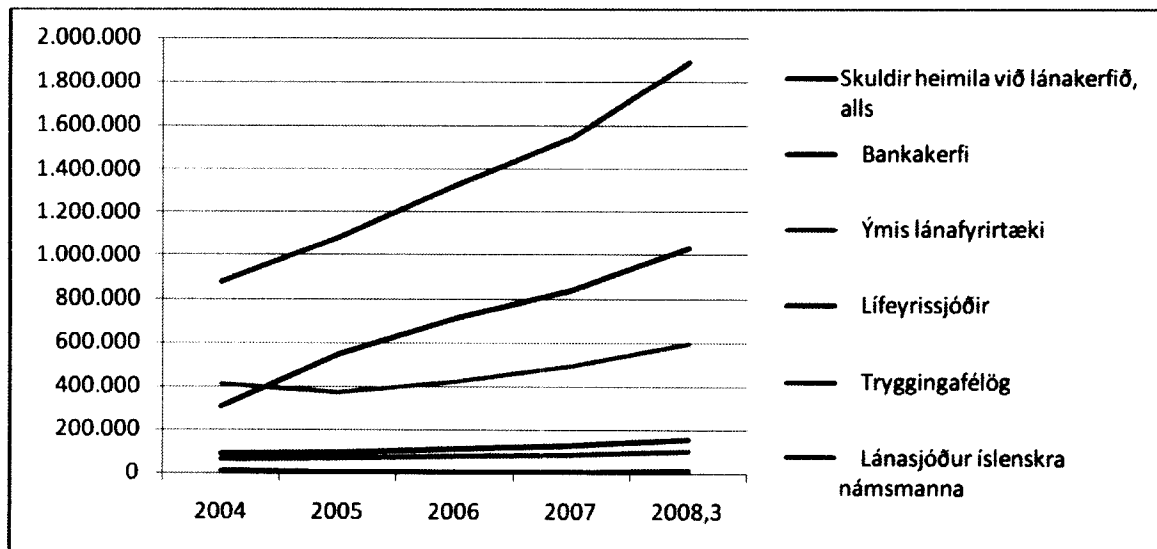

Heimild: Seðlabanki Íslands, Fasteignaskrá

Skuldir við lánakerfið

Skuldir heimilanna við lánakerfið

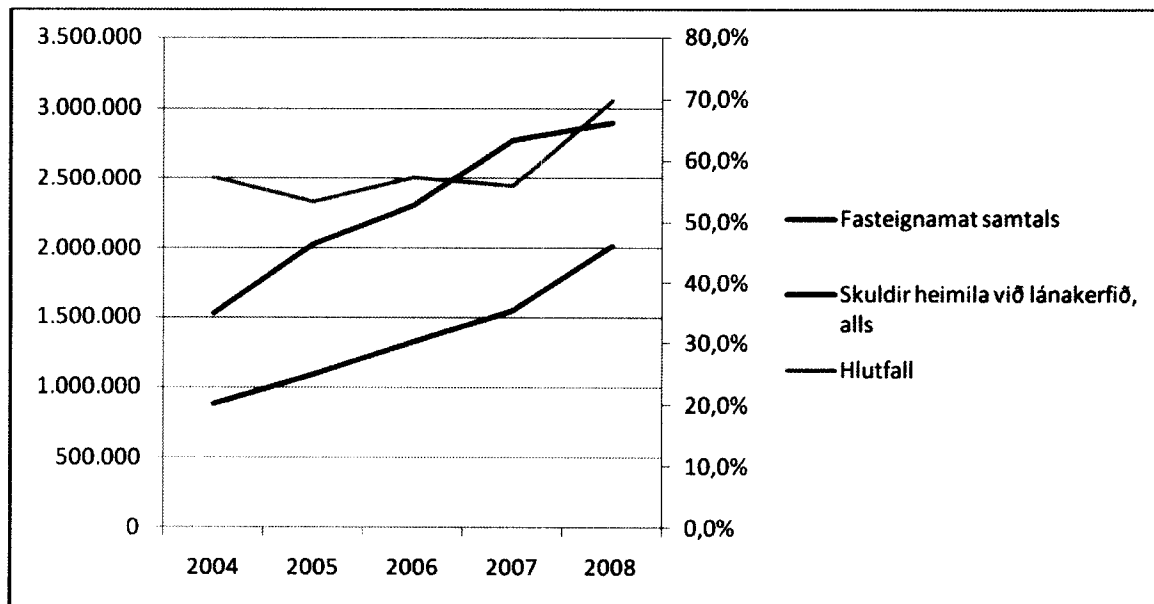
Staða í m.kr. í lok tímabils	2004	2005	2006	2007	2008,3
Skuldir heimila við lánakerfið, alls	877.044	1.083.639	1.323.415	1.546.907	1.890.374
Bankakerfi	306.685	544.418	707.531	834.596	1.029.558
Ýmis lánafyrirtæki	407.273	369.182	421.834	493.097	593.852
Lífeyrissjóðir	86.826	92.505	109.177	129.708	155.958
Tryggingafélög	13.513	8.889	7.153	4.450	10.896
Lánasjóður íslenskra námsmanna	62.747	68.645	77.720	85.056	100.110

Heimild: Seðlabanki Íslands

Skuldir sem hlutfall af fasteignamat í búðarhúsnæðis

	2004	2005	2006	2007	2008
Fasteignamat í búðarhúsnæðis	1.530.717	2.032.662	2.311.443	2.770.000	2.894.081
<i>Skuldir heimila við lánakerfið, alls</i>	877.044	1.083.639	1.323.415	1.546.907	2.017.000
Hlutfall	57,3%	53,3%	57,3%	55,8%	69,7%

Skuldir í árslok 2008 samkvæmt greiningu Íslandsbanka. Fasteignamat fyrir 2007 er fengið úr grein í Morgunblaðinu 18. júní 2008. Fasteignamat í búðarhúsnæðis fyrir 2008 er fengið með því að framreikna mat frá 2007 í samræmi við hækkun allra fasteigna samkvæmt upplýsingum frá Fasteignaskrá.

Heimild: Seðlabanki Íslands, Fasteignaskrá, Morgunblaðið

Haraldur L. Haraldsson, B.Sc og M.Sc(Econ),
Strandvegi 9,
Garðabæ.

**Fjárlaganefnd Alþingis,
Sigurður Rúnar Sigurjónsson, ritari.**

Garðabæ, 3. júlí 2009.

Undanfarna mánuði hefur undirritaður gert nokkuð að því að meta erlendar skuldir þjóðarbúsins og hefur í því sambandi skrifað nokkrar greinar um stöðu íslenska þjóðarbúsins hvað varðar erlendar skuldir.

Með vísan til þessa leyfir undirritaður sér að vekja athygli nefndarinnar á því sem hann hefur nefnt „gleymdar erlendar skuldir“. Hér er um að ræða skuldir aðila sem tekið hafa lán beint hjá erlendum bönkum og lánastofnunum, m.a. opinberir aðilar, þ.m.t. sveitarfélög, félög í eigu ríkis og sveitarfélaga og væntanlega stór íslensk félög sem hafa haft bolmagn til að taka lán beint hjá erlendum bönkum. Þetta eru skuldir sem staðið verður að mestu við að greiða. Mikilvægt er að gera sér grein fyrir að hér er ekki um að ræða hluta af skuldum íslensku bankanna.

Taflan hér að neðan sýnir erlendar skuldir annarra en banka eins og þær voru í árslok 2004 og 2008. Er taflan tekin saman skv. upplýsingum á vef Seðlabankans.

Erlendar skuldir annarra en banka

í millj. kr.

	2004	2008
Seðlabankinn	142	371.352
Ríki og sveitarfélög	212.384	533.988
Aðrir geirar	173.731	1.136.172
Bein fjárfesting	56.946	247.241
Samtals	443.203	2.288.753

Hlutfall af vergri landsframleiðslu 48,4% 151,2%

Heimild: Seðlabanki Íslands

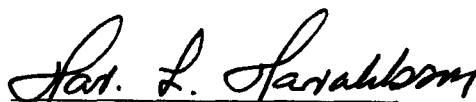
Eins og taflan sýnir hefur átt sér stað gríðarleg aukning erlendra lána hjá þessum hópi lántakenda. Aukningin er fimmföld á fjögurra ára tímabili, þ.e. frá árslokum 2004 til ársloka 2008. Þessi skuldsetning nemur 151% af vergri landsframleiðslu, samanborið við 48% af vergri landsframleiðslu árið 2004. Að því gefnu að gengistryggðar skuldir orkufyrirtækja eru að mestu leyti erlendar vega þær nokkuð þungt í skuldsetningunni. Þannig eru erlendar skuldir Landsvirkjunar og Orkuveitu Reykjavíkur, skv. ársreikningum þessara félaga, samtals um 515 ma. kr. Þegar erlendar skuldir minni orkufyrirtækja eru teknar með nálgast þessi tala örugglega um 600 ma. kr. Erlendar skuldir Landsvirkjunar eru um 80% af skuldum félagsins og Orkuveitu Reykjavíkur um 90%. Jafnframt liggur fyrir að mörg sveitarfélög hafa tekið lán hjá erlendum lánastofnunum og eru með hátt hlutfall af erlendum lánnum. Eftir því sem næst verður komist eru þessi lán í skilum, sem þýðir að þessir lántakendur hafa að undanfögnu keypt mikið af gjaldeyri til að standa straum af greiðslu afborgana og vaxta og sett þannig mikinn þrýsting á íslensku krónuna.

Að undanfögnu hefur gengisvístala krónunnar farið hækkandi og því borið við að um sé að ræða þrýsting á krónuna vegna mikilla vaxtagreiðslna af svo kölluðum Jöklabréfum. Umræðan er eins og að ekki þurfi að greiða af öðrum erlendum skuldum. Rætt er um að þessi Jöklabréf séu að höfuðstól um 500 ma. kr. Skuldir annarra en banka eru skv. framanrituðu 2.288 ma. kr., að stórum hluta skuldir vegna hins opinbera og tengdra aðila. Miðað við að vextir af þessum lánum séu að meðaltali 3,5% gerir það í vaxtagreiðslur á ári um 80 ma. kr. en að auki falla til afborganir. Miðað við getu okkar til að skila afgangi á viðskiptum við útlönd er hér um verulega háar upphæðir að ræða. Það er eins og þessar erlendu skuldir þjóðarbúsins gleymist í allri umræðunni, því þessar skuldir hreinsast ekki út með gjaldþroti bankanna. Þessi skuldsetning hlýtur að setja mikinn þrýsting á íslensku krónuna.

Samkvæmt framanrituðu eru erlendar skuldir annarra en banka í árslok 2008 2.289 ma. kr. og nema 151% af vergri landsframleiðslu. Væntanlega hefur þessi skuldsetning leitt til versnandi lánshæfismats á Íslandi. Gert hefur verið samkomulag við Alþjóða gjaldeyrissjóðinn og nokkur þjóðlönd um lántöku að upphæð um kr. 650 ma. kr. og að auki er möguleg yfirtaka á skuldum vegna gamla Landsbankans vegna svo kallaðra ICESAVE reikninga, að upphæð um kr. 650 ma. Ef af þessu verður er skuldaaukningin samtals um 1.300 ma. kr. til viðbótar við 2.289 ma. kr. Þannig gætu erlendar skuldir þjóðarbúsins verið orðnar um 3.589 ma. kr. í árslok 2009, eða 240% af áætlaðri vergri landsframleiðslu í ár. Rétt er að leggja áherslu á að vegna lántöku vegna ICESAVE reikninga koma peningur ekki inn í landið, heldur einungis skuldaaukning. Miðað við 3,5% vexti á ári yrðu ársvextir vegna þessara skulda samtals um kr. 125,6 ma. kr. Að auki falla til afborganir. Vaxtagreiðslur að þessari upphæð nema um 30% af útflutningstekjum á s.l. ári. Af þessu má ætla að þjóðarúið mun ekki hafa gjaldeyrir til að standa undir þessum greiðslum. Að auki bætast síðan afborganir við.

Hjálagt fylgir grein sem undirritaður skrifaði fyrir hönd Hagsmunasamtaka heimilanna og birtist í Fréttablaðinu í lok maí mánaðar. Í greininni er m.a. fjallað um framangreind lán. Lokakafla greinarinnar hefur verið breytt frá greininni sem birtist í Fréttablaðinu.

Virðingarfyllt,

Haraldur L. Haraldsson,
hagfræðingur.

Hjálagt: Er ábyrgðin heimilanna?